

BOFIT Online

2004• No. 11

Simon-Erik Ollus

Miksi kesällä 2004 oli luottamuspora?

– Katsaus Venäjän pankkisektorin rakenteeseen ja nykytilaan

Suomen Pankki
BOFIT – Siirtymätalouksien tutkimuslaitos

Suomen Pankki
BOFIT – Siirtymätalouksien tutkimuslaitos

PL 160
00101 Helsinki
Puh. 010 831 2268
Fax: 010 831 2294
bofit@bof.fi
www.bof.fi/bofit

BOFIT Online
Päätoimittaja *Tuomas Komulainen*

ISSN 1456-811X (online)
18.11.2004

Helsinki 2004

Tässä julkaisussa esitetyt mielipiteet ovat kirjoittajan omia eivätkä välttämättä edusta Suomen Pankin kantaa.

Sisällys

Tiivistelmä.....	3
1 Johdanto.....	4
2 Venäjän pankkitoiminnan lyhyt historia	4
3 Pankkisektorin nykytila	5
3.1 Venäjän pieni ja riskialtis pankkisektori	5
3.2 Valtion omistamat pankit dominoivat pankkisektoria	7
3.3 Luottamuspora pankkisektorilla.....	9
3.4 Pankkisektorissa on mahdollisuuksia	10
4 Pankkilainsäädännön uudistukset.....	11
5 Viime kesän epävarmuus pankkisektorilla.....	12
6 Yhteenveto.....	15
Lähteet	16

Simon-Erik Ollus

Miksi kesällä 2004 oli luottamusputa? – Katsaus Venäjän pankkisektorin rakenteeseen ja nykytilaan

Tiivistelmä

Venäjän pankkisektorissa on potentiaalia ja se kasvaa nopeasti. Ihmiset tarvitsevat enemmän luotettavia pankkipalveluita, minkä pankit ovat tiedostaneet ja alkaneet parantaa toimintatapojaan. Lisäksi viranomaiset ovat määrätietoisesti pyrkineet parantamaan. Pankkivalvonnan kiristyminen rajoittaa epämääräisten pankkien toimintaa ja parantaa koko sektorin luottamusta. Uudistuksista huolimatta Venäjän pankkisektori on edelleen kehittymätön ja herkkä huhuille. Näistä viime kesän epäluottamus pankkisektorilla meitä muistuttaa. Peruskysymys onkin paljolti luottamuksesta. Suurin osa kotitalouksista ei edelleenkään luota pankkeihin. Epäluottamuksen poistamiseen ei ainoastaan pankkilainsäädäntö riitä. Myös talouden toimintaympäristön on oltava vakaa. Venäjän markkinatalous on edelleen nuori eikä se toimi niin kuin länsimaalaisessa mielessä ymmärrämme markkinatalouden säännöt. Lainsäädäntö on edelleen valikoiva ja politiikan sotkeutuminen yritystoimintaan on tavallista. Pankkisektorin uudistuminen vaati koko talouden toimintaympäristön parantumista ja luottamuksen vahvistumista.

Asiasanat: Venäjän pankkisektori, luottamusputa, pankkikriisi, Venäjän pankit

1 Johdanto

Kesällä 2004 Venäjän pankkijärjestelmässä ilmennyt luottamusputa sai suuren sijan sekä Venäjän että ulkomaiden viestimissä. Osittain tämä johtui siitä, että joukkotiedotusvälineet kärsivät kesäisin uutisputalasta ja tällöin asiat, jotka ovat todellisuudessa vähämerkityksellisiä, saavat tarpeettoman suuren hahmon. Huomion kautta talletuspako kasvoi, vaikka varsinaisen pankkikriisin mittakaavaa ei saavutettukaan. Tilanne kuitenkin muistutti meitä Venäjän pankkisektorin vielä kehittymättömästä tilasta ja antoi hyvän tilaisuuden hahmotella sektorin tähänastista kehitystä, jäljellä olevia haasteita sekä viranomaisten suunnitelmia niihin vastaamiseksi. Näin ymmärrämme myös paremmin kesän 2004 epävarmuuden taustat.

2 Venäjän pankkitoiminnan lyhyt historia

Neuvostotyyppisessä keskusjohtoisessa taloudessa rahan kiertokulku oli jaettu kahtia. Valtionsektorin sisällä käytettiin pelkästään tilirahaa. Monopankki, joka täytti sekä keskuspankin että liikepankkien tehtävät, valvoi, että tuotantolaitosten väliset liiketoimet olivat hyväksytyt kansantalouden suunnitelman mukaisia. Näin ollen suunnitelmatalouden pankin keskeinen rooli oli valvonnassa. Toisaalta kotitaloudet elivät käteistaloudessa. Ne saivat palkkansa useimmiten käteisenä ja käyttivät sen kulutustavaroiden hankkimiseen pääosin kiinteähintaisilla markkinoilla. Pankki oli luonnollisesti valtion omistama eikä rahamarkkinoita voi juuri sanoa olleen. Lisäksi pankkijärjestelmä hoiti valtion tarvitsemat ulkomaanmaksut.

Tästä perusmallista poikettiin eri keskusjohtoisissa talouksissa vaihtelevissa määrin. Usein muutokset olivat jokseenkin nimellisiä. Valtion obligaatioiden myynti kotitalouksille oli käytännössä pakkolainaa, eikä useampien nimellisesti erillisten pankkien perustaminen luonut tosiasiallista kilpailua. Monissa itäisen Keski-Euroopan maissa siirryttiin viimeistään 1980-luvulla kuitenkin kaksitasoiseen pankkijärjestelmään, jossa erotettiin keskuspankin ja liikepankin tehtävät. Näin ei käynyt Neuvostoliitossa. Perestroikan aikana vapautettiin kuitenkin pankkitoimintaa jonkin verran lähinnä antamalla perustaa nimellisesti osuustoiminnallisia mutta käytännössä yksityisiä pankkeja. Sen lisäksi entisen yhtenäisen valtionpankin pohjalta perustettiin muutamia erikoistuneita valtionpankkeja.

Perestroikan uudistukset eivät kuitenkaan ylimalkaankaan ottaneet juuri huomioon rahapolitiikkaa ja pankkisektorin roolia. Kilpailua pankkien välille ei syntynyt. Kuten yleisestikin taloudessa, myös pankkijärjestelmässä suunnittelun luoma kuri löystyi ilman että sen tilalle olisi luotu kilpailun luomaa kuria. Perestroikan loppupuolella Venäjällä oli kyllä noin 600 toimivaa pankkia. Niiden toiminta poikkesi kuitenkin siitä, mitä markkinataloudessa pidettäisiin pankkien normaalina tehtävänä. Sen sijaan että ne olisivat keskittyneet maksuliikenteeseen, riskien tasoittamiseen ja säästöjen kanavointiin investoinneiksi, niille oli usein keskeistä tilirahan ja käteisen rahan välisten niukkuuserojen hyödyntäminen. Tämä antoi mahdollisuuden ensimmäisten merkittävän kokoisten yksityisten varallisuuksien kasaamiseen. Länsimaiden suuren laman aikainen runoilijan sanonta, ettei pankin ryöstäminen ole mitään sen perustamiseen verrattuna, oli totta.

Venäjän pankkijärjestelmän kehittymisen toinen vaihe sattuu 1990-luvun alkupuolelle, jolloin taloudenpito monessa suhteessa vapautui, mutta kokonaistaloudellinen vakauttaminen epäonnistui. Pankin perustamiseksi riitti 10 000 dollarin pääoma, mikä selittää sen että Venäjällä oli 1990-luvun puolivälissä yli 2600 pankkia. Monet pankeista olivat hyvin

pieniä ja ne oli usein perustettu yhden tuotantolaitoksen kassan hoitamiseen. Korkea ja ai-lahteleva inflaatio, vaikeasti ennustettava valuuttakurssi, julkisen talouden kroonisen alijäämän aiheuttaman joukkovelkakirjamarkkinoiden hyödyntäminen, ja – suurempien pankkien tapauksessa – valtion tukimielessä liikkeelle laskemien suunnattujen luottojen välittäminen antoivat kaikki mahdollisuuden varsin tuottaviin toimintoihin. Pankkijärjestelmän hajanaisuus, toimintaympäristön ennustamattomuus ja luottamuksen puute selittävät, miksi interbank-markkinat eivät olleet kehittyneet. Kaiken kaikkiaan luottamus uusiin pankkeihin oli heikko. Vuoden 1992 hyperinflaatio ja ns. musta torstai vuonna 1994 selittävät, miksi valtion omistamalla Sberbankilla oli miltei kaikki kotitalouksien talletukset. Siellä olevilla talletuksilla oli valtion takuu.

Suurin osa Venäjän taloudesta yksityistettiin tuotantolaitosten johtajille ja työntekijöille. Poikkeuksena olivat joukko suuryrityksiä, jotka päätettiin yksityistää huutokaupoissa. Huutokauppoja järjestämään tarvittiin liikepankkeja, ja eräät niistä pystyivät käytännössä yksityistämään suuryritykset itselleen, ja varsin edullisilla hinnoilla. Näin syntyivät ns. oligarkkiryhvät. Niiden ytimenä tavallisesti oli 1990-luvun epävakaisissa oloissa kehittynyt liikepankki, joka hankki valvontaansa aluksi eritoten luonnonvarayrityksiä, mutta myös esimerkiksi tiedostusvälineitä. Myöhemmin oligarkkiryhvät ulottivat toimintansa mitä erilaisimmille aloille. Oligarkkiryhmillä ei juuri ollut luottamusta toisiinsa. Tämä hajautti edelleen venäläisiä rahoitusmarkkinoita.

Vuoden 1998 kriisi yhdisti klassisen rahoituskriisin tapaan pankkikriisin, velkakriisin ja valuuttakriisin. Useimmat pankit olivat laiminlyöneet likviditeetin ylläpidon, ja riskeiltä suojautuminen oli poikkeus, ei sääntö. Luottamuksen puute pankkien kesken sekä myös pankkien ja viranomaisten välillä oli ilmeinen. Sama päti kotitalouksiin. Talletustakuujärjestelmää ei ollut Sberbankia lukuun ottamatta, joten monet menettivät talletuksensa jo kolmannen kerran vuosikymmenen aikana, kun monet suuret ja luotettavanakin pidetyt pankit kaatuivat.

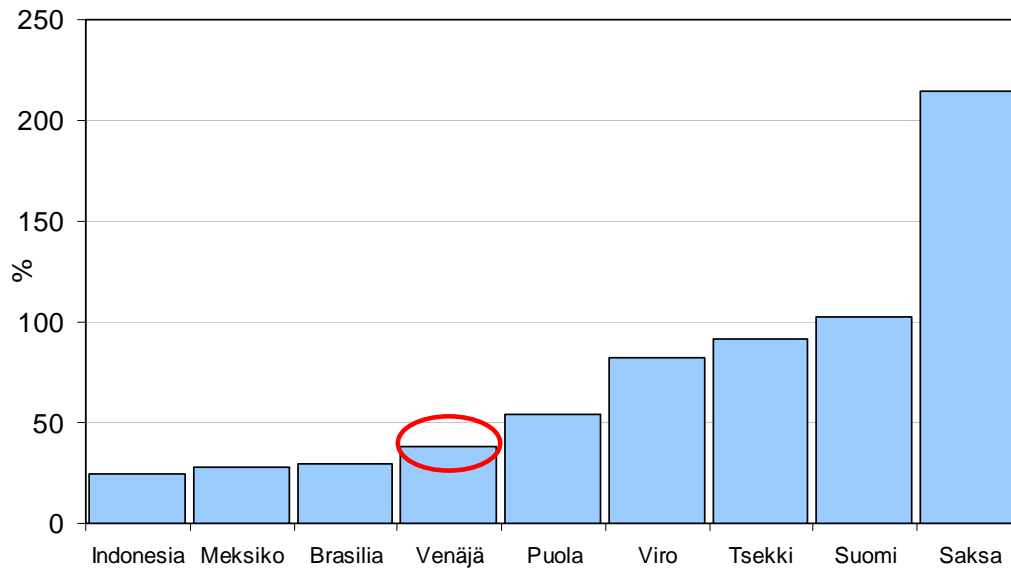
3 Pankkisektorin nykytila

3.1 Venäjän pieni ja riskialtis pankkisektori

Mitä on tapahtunut viimeisen kuuden vuoden aikana? Ensiksi täytyy todeta, mitä ei ole tapahtunut. Venäjän pankkisektori on edelleen pankkien lukumäärällä mitattuna suuri mutta pankkien yhteenlaskettujen varojen määrällä pieni. Venäjällä oli ennen vuoden 1998 rahoituskriisiä yli 2600 pankkia, mutta syksyllä 2004 luku on edelleen 1300 paikkeilla. Kuten ennenkin, monet pankit eivät toimi länsimaiseen tapaan rahoituslaitoksina, vaan pikeminkin suurten ja myös pienempien yritysten kassoina, osana yritysrypystä.

Venäjän koko pankkisektorin yhteenlasketut kokonaisvarat ovat 170–180 miljardia euroa, mikä on runsaat 40 % BKT:stä. Venäjän pankkisektori on suhteessa BKT:hen pieni. Se on hieman keskeisiä Latinalaisen Amerikan maita suurempi, mutta huomattavasti pienempi kuin muiden Itä Euroopan siirtymätalousmaiden pankkisektorit. Muissa kehittyvissä maissa kokonaisvarat ovat 30–80 % ja teollisuusmaissa jopa 100–300 %, mikä kertoo vielä Venäjän pankkisektorin kehittämättömyydestä.

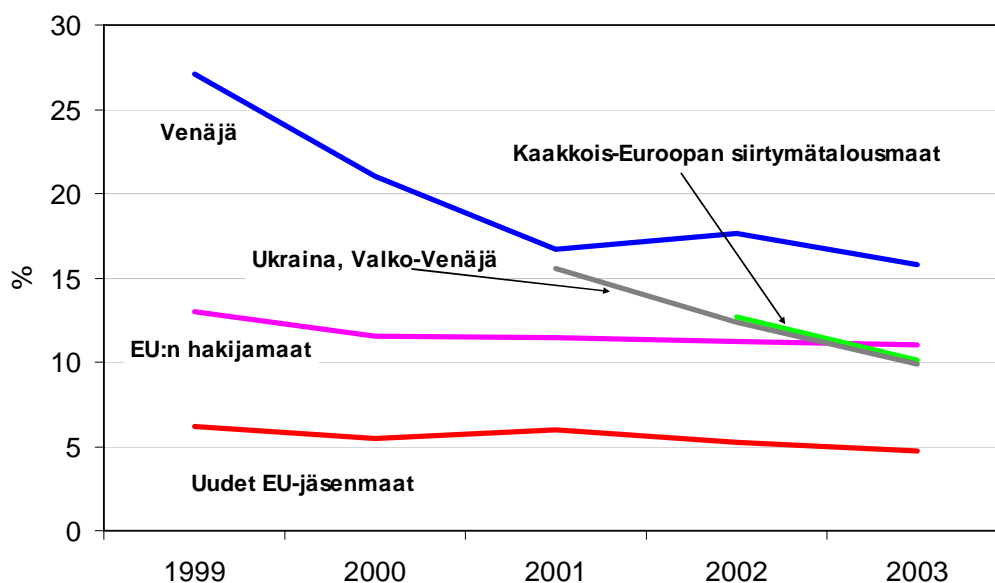
Kuva 1. Pankkisektorin varat vuonna 2003 suhteessa BKT:hen, %

Lähde: IFS

Pankkisektorille ovat myös tunnusomaisia korkeat antolainauskorot, jotka johtuvat suurista riskeistä. Venäjällä korot ovat laskeneet kriisin jälkeisinä vuosina, mutta ovat edelleen muita Itä-Euroopan maita huomattavasti korkeampia. Mm. Standard & Poor'sin syyskuussa julkaiseman pankkikatsauksen mukaan Venäjän pankkisektori on edelleen maailman riskialttiimpia. Venäjällä laina- ja talletuskoron ero on korkein Itä-Euroopan siirtymämaiden kesken, mutta ei mitenkään poikkeuksellisen korkea verrattuna esimerkiksi Latalaiseen Amerikkaan.

Kuva 2. Laina- ja talletuskoron keskiarvojen välinen ero, % -yksikköä

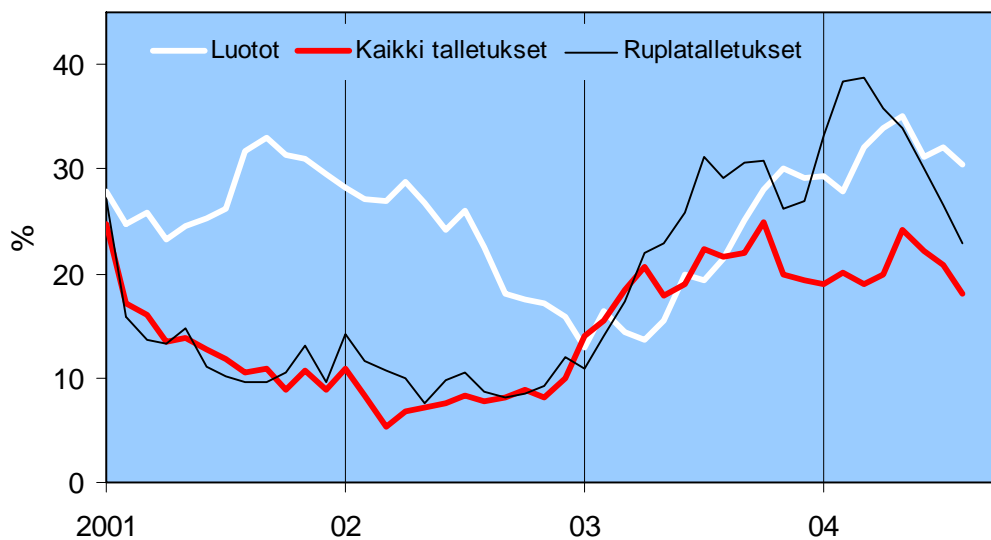

Lähde: BOFIT

Yleinen luottamuksen puute niin asiakkaiden takaisinmaksukykyyn kun lainsäädännön turvaan lisäävät riskejä Venäjän pankkisektorilla. Lainsäädäntö ei välttämättä turvaa velkojan oikeuksia. Asiakkaan ja pankin välinen luottamus syntyy useimmiten asiakassuhteesta ja suhteen pituus vaikuttaa myös lainaehtoihin.

Riskeistä huolimatta talletuskanta ja luotonanto ovat viime aikoina kasvaneet. Reaaliarvoinen talletuskanta on kasvanut tänä vuonna noin 20 prosentin vauhtia. Erityisesti ruplatalletukset ovat viime vuosina kasvaneet voimakkaasti. Luotonanto on kasvanut jopa 30 prosentin vauhtia ja se on keskittynyt erityisesti muutamille maailmanmarkkinahintojen vaihteluille herkille raaka-ainetta tuottaville yrityksille ja sisäpiiriläisille. Lisäksi yksityishenkilöille myönnettävät asunto- ja kulutusluotot ovat erityisesti Moskovassa ja Pietarissa lisänneet suosiotaan, mutta niiden arvo on edelleen marginaalinen.

Kuva 3. Talletukset Venäjällä toimivissa pankeissa ja luotot yksityissektorille, kannan reaaliarvon % –muutos vuotta aiemmasta

Lähde: Venäjän keskuspankki

3.2 Valtion omistamat pankit dominoivat pankkisektoria

Venäjän pankkien varat ovat edelleen pienet, ja arviolta noin 400 pankin varat ovat alle miljoonan dollarin. Ainostaan noin 30 pankin varat ovat yli miljardia dollaria. Saatavien mukaan Venäjän kolme suurinta pankkia ovat valtion tai keskuspankin enemmistöomistamia: Sberbank, Vneshtorgbank ja Gazprombank. Suurin yksityisomisteinen pankki on Alfa Bank, joka sijoittuu saatavien mukaan neljänneksi. Suurimpien pankkien joukossa on myös huomattava määrä ulkomaalaisten omistamia pankkeja, mm. Nordean osittain omistama International Moscow Bank ja itävaltalaisomisteinen Raiffeisen Bank. Monet suurimmista pankeista ovat lisäksi hyvin riippuvaisia tietyistä kanta-asiakasyrityksestä, esim. Gazprombankin suurin asiakas on kaasuyhtiö Gazprom ja Alfa Bankin on Alfa-yhtymä. Venäjän suurimmatkin pankit ovat kuitenkin varsin pieniä kansainvälisessä vertailussa, eivätkä ne yksinään pysty täyttämään suuryritysten lainatarpeita. Venäläiset suuryritykset kattavat in-

vestointitarpeen lainaamalla ulkomaalaisilta pankkiryppäiltä ja kansainvälisiltä velkakirjamarkkinoilta.

Taulukko 1. Venäjän 15 suurinta pankkia (mrd. dollaria)

Sija	Pankit (1.7.2004)	Varat	Kaupallinen luottokanta	Kaikki talletukset	Joista kotitalouksien osuus, %
1.	Sberbank	60,23	35,22	47,75	78
2.	Vneshtorgbank	11,02	5,53	3,72	34
3.	Gazprombank	8,85	3,74	4,12	22
4.	Alfa Bank	6,75	5,09	3,10	36
5.	Bank of Moscow	4,49	2,89	3,57	44
6.	MDM Bank	4,14	2,11	1,05	22
7.	Rosbank	4,06	2,66	2,68	24
8.	International Moscow Bank	3,16	1,49	1,96	18
9.	International Industry Bank	3,10	2,54	0,78	
10.	Bank of Industry and Construction	2,62	1,70	1,72	33
11.	UralSib	2,55	1,57	1,37	38
12.	Raiffeisen Bank	2,47	1,30	1,49	36
13.	Citibank	2,31	1,07	1,22	14
14.	Bank Petrocommerce	1,52	0,78	0,87	44
15.	Promsvyazbank	1,49	0,96	0,77	22

Expertin listauksesta puuttuu valtion omistama Vnesheconombank, jonka varat olivat 4,73 mrd. euroa (12/03)

Lähde: Expert, 2004

Valtion pankit ovatkin suurimmat ja suosituimmat erityisesti yksityistallettajien keskuudessa. Sberbankilla yksinään on vielä hallussaan yli 60 % kaikista yksityisistä pankkitalletuksista, vaikka sen osuus onkin toki laskenut. Yhteensä valtion omistamalla 23 pankilla on hallussaan yli 70 % yksityistalletuksista ja kolmannes kaikesta pääomasta. On lisäksi muistettava, että julkisella sektorilla on erikokoisia osuuksia monien muidenkin pankkien omistuksessa. Varsinkin alueilla useimmille pankeille – oli niissä julkista omistusta tai ei – paikallisten poliittisten vallanhaltijoiden sana on sitova.

Sberbank luotottaa monia valtion yrityksiä. Sen osuus pankkien luottokannasta on viime vuosina ollut vähintään kolmanneksen luokkaa, ja kilpailijat ovat usein valittaneet pankin luotonannon kriteerien olevan epäselviä. Kun keskuspankki, joka on Sberbankin enemmistöomistaja, on myös pankkitarkastusviranomaisen, intressiristiriita on ilmeinen. Ongelma on myös viranomaisten tunnustama. Usein annetaan ymmärtää, että Sberbankin yksityistäminen ei ole tarkoituksenmukaista ennen kuin sen osuus yksityisistä talletuksista on painunut selvästi alle puoleen. Väliaikainen ratkaisu voisi olla esimerkiksi sen omistuksen siirtäminen keskuspankilta vaikka valtiovarainministeriölle.

Lisäksi Sberbank ja muut valtion pankit harrastavat jälleluotottamista. Ne saavat keskuspankilta 6–7 % korolla lyhytaikaista lainaa, jonka he lainaavat edelleen pienemmille pankeille 10–11 % korolla. Tämä on mahdollista, koska keskuspankki luotottaa lyhytaikaisia varoja eri pankkiryhmille eri koroilla, ja pienimmät korot ovat suurilla ja luotettavilla pankeilla. Sberbank onkin huomattava jällelainottaja Venäjän pankkisektorilla.

Valtion pankeilla on siis huomattava markkina-asema Venäjällä. Kansainväliset rahoituslaitokset ovatkin useaan otteeseen huomauttaneet että valtion pankkien aseman tervehdyttäminen pankkisektorilla on edellytys koko sektorin kehittymiselle. Kyse onkin siitä, miten luodaan tasainen ja terve pelikenttä ja samalla säilytetään luottamus pankkisektoria kohtaan.

3.3 Luottamuspuola pankkisektorilla

Venäjällä pankkitoiminta ei yksinkertaisesti ole pystynyt vielä luomaan riittävästi uskottavuutta. Kansalaisten epäluottamus pankkeja kohtaan on edelleen voimakas. Venäläisen VTSIOM tutkimuslaitoksen viime kesänä teettämästä kyselytutkimuksesta ilmenee, että jopa 70 prosenttia ihmisistä ei ole tallettanut varojaan pankkeihin sitten vuoden 1998¹. Kyselyn mukaan suurin osa pitää varojaan kotona käteisenä tai ostaa varoillaan omaisuutta. Ainoastaan kolmannes vastanneista tallettaa varansa pankkeihin. Pankeista Sberbank on ylivoimaisesti suosituin, ja sen jälkeen tulevat ulkomaalaiset pankit. Luottamus yksityisiin venäläisiin pankkeihin näyttää olevan matala, koska ainoastaan pari prosenttia vastanneista ilmoitti tallettavansa varojaan niihin. Ei siis ole ihme, että asiantuntijat arvioivat venäläisten pitävän käteistä kotonaan jopa 80 miljardin dollarin edestä.

Taulukko 5. Patjapankki on suosituin Venäjällä

Missä säilytät varasi?	%
Kotona (<i>noin 2/3 osaa ulkomaan valuutassa</i>)	38
Kiinteistöissä	35
Sberbankissa	27
Kullassa, koruissa ja antiikissa	7
Ulkomaalaisessa pankissa	6
Osakkeissa	4
Yksityisissä venäläisissä pankeissa	2

Otos on 1600 henkeä

Lähde: Faulonbridge, 2004

Huolimatta viimeaikaisesta rajusta kasvusta, pankkisektori Venäjällä on siis pieni suhteessa muihin maihin. Pankkisektori ei pienen kokonsa takia suuresti luotota pk-sektoria. Lisäksi suurten riskien vuoksi lainat ovat lyhyitä eli usein vain vuoden pituisia ja korot ovat korkeat (korkomarginaali 7–9 prosenttiyksikköä). Tämän takia venäläisillä pk-yrityksillä on huomattavia vaikeuksia pääomien hankkimisessa ja yritys koon kasvattamisessa, mikä myös heijastuu pk-yrityssektorin suhteellisen pieneen kokoon taloudessa. Venäjän pankkisektori palveleekin ensisijaisesti suuria asiakkaita, vaikka se on toisaalta liian pieni niiden kaikkien tarpeitten täyttämiseen.

Talletuskannan pienuus tarkoittaa myös sitä että sen mahdollisuudet välittää säästöjä investointeihin ovat rajalliset. Pankkisektorin osuus investointien rahoittamisesta on viime vuosina noussut mutta on edelleen ainoastaan 6 prosenttia, kun taas yritysten omien varojen osuus investointien rahoituksesta on jopa 73 %.

¹ Kyselytutkimus tehtiin keväällä 2004, joten kesän epävarmuuden ei pitäisi heijastua vastauksissa.

Venäjän pankkisektorin pienenä tarkoittaa myös sitä, että mahdollisten pankkisektorin rahoituskriisien vaikutus kokonaistalouteen pysyy pienenä. Tämä näkyi jo vuonna 1998. Toisin kuin muiden maiden kokemuksen perusteella odotettiin, pankkikriisin vaikutukset jäivät suhteellisen lyhyiksi ja kustannukset suhteellisen vaatimattomiksi. Toisin kuin muissa siirtymätalouksissa Venäjällä on ongelmaluotot eivät ole olleet samankaltainen pulma, paljolti koska luottokanta on ollut niin pieni.

3.4 Pankkisektorissa on mahdollisuuksia

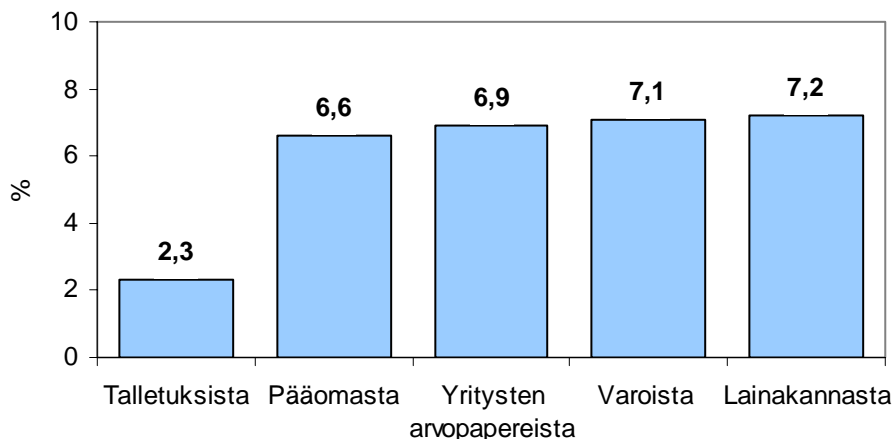
Venäjän pankkisektorilla on kuitenkin potentiaalia. Jos Venäjän talous ja pankit ansaitsevat kuluttajien luottamuksen, niin nyt muualla pidettävät käteisvarat suuntautunevat entistä enemmän pankkisektorille.

Luottamuksen kasvuun näyttävät ainakin ulkomaiset pankit uskovan. Venäjällä toimii yli 40 ulkomaalaisten omistamaa pankkia ja ne kuuluvat Venäjän suurimpien pankkien joukkoon. Maan pankkisektori kasvaa nopeasti ja ulkomaalaisiin pankkeihin luotetaan kotimaisia yksityisiä pankkeja voimakkaammin. Riskit ovat Venäjällä tietenkin Länsi-Eurooppaa suurempia, mutta Venäjän talouskasvun ja vakauden lisääntyessä nähdään kasvupotentiaalia pankkisektorilla.

Ulkomaalaisten pankkien tulo Venäjän pankkimarkkinoille lisää tervettä kilpailua ja vauhdittaa Venäläisiä pankkeja parantamaan toimitapojaan. Niiden määrä on kuitenkin vielä hyvin pieni. Tällä hetkellä ulkomaalaiset pankit toimivat pääsääntöisesti yritysten ulkomaankaupan rahoittajina ja muuten luotottajina lyhytaikaisilla lainoilla. Ulkomaalaisten pankkien toimimista Venäjällä on aikaisemmin säännöstelty muun muassa määräyksillä ulkomaalaisten pankkien osuudesta pankkijärjestelmän kokonaispääomasta.

Ulkomaalaiset pankit voivat saada yleisön luottamuksen helpommin kuin 1990-luvun kriiseissä räjähtäneet kotimaiset pankit, mutta silti Venäjän tulotaso ja talouden epävarmuus rajoittaa ulkomaisten pankkien markkinoille tuloa. Vallitseva epävarmuus omistusoikeuksista sekä lainanantajien epäselvät oikeudet ovat olleet ehkä vielä suuremmat syyt ulkomaalaisten pankkien arkuuteen. Venäjälle on nyt kuitenkin tulossa entistä useampia ulkomaalaisia pankkeja. Ulkomaalaisten pankkien helpompi pääsy Venäjän markkinoille onkin noussut yhdeksi pääasiaksi Venäjän WTO-jäsenyysneuvotteluissa erityisesti Yhdysvaltain vaatimuksesta.

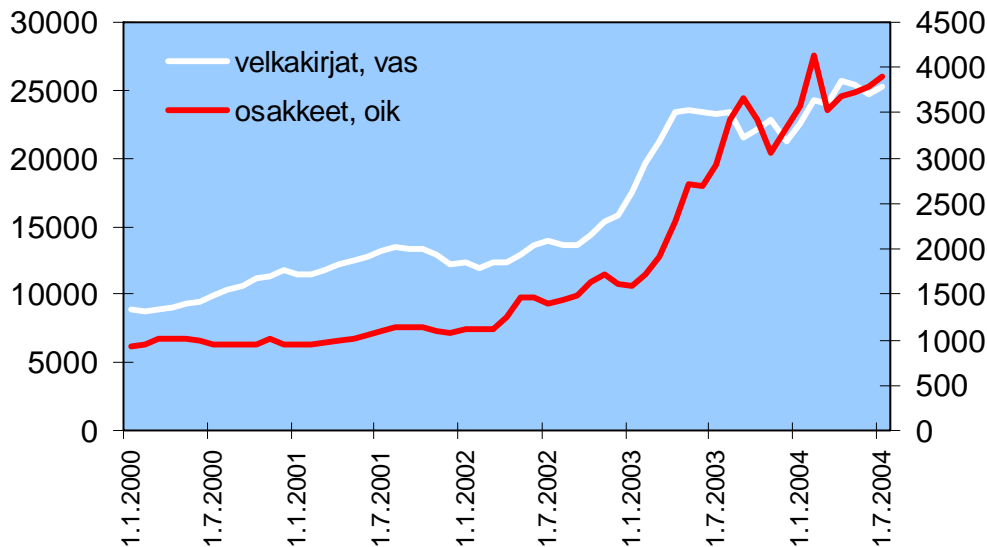
Kuva 4. Ulkomaalaisten pankkien osuus Venäjän pankkimarkkinoista, %-yksikköä

Lähde: UralSib

Venäjällä toimivat pankit ovat myös rohkaistuneet ja alkaneet osallistua yhä aktiivisemmin eri markkinoille. Viimeisen kahden vuoden aikana venäläiset pankit ovat selvästi lisänneet osallistumistaan arvopaperimarkkinoille. Pankkien osuudet markkinakapitalisaatiosta on noin 2 % ja heidän hallussaan on velkakirjoja jopa 25 miljardia dollarin edestä. Suurin osa on Sberbankin hallussa olevia valtion obligaatioita, kun taas muiden pankkien hallussa on enimmäkseen yritysten velkakirjoja.

Kuva 5. Pankkien osake- ja arvopaperiomistukset lisääntyvät, milj.dollaria

Lähde: Aton

4 Pankkilainsäädännön uudistukset

Venäjän pankkijärjestelmän kehittämistä ei juurikaan ole periaatteellisia erimielisyyksiä. Kansainväliset rahoitusjärjestöt ovat pitkään kiinnittäneet huomionsa Venäjän pankkien suureen määrään sekä pieneen kapitalisaatioon ja neuvoneet Venäjää vähentämään pankkien lukumäärää. Keskuspankki onkin tietoisesti ryhtynyt toimiin pankkien määrän vähentämiseksi. Kesän 2004 pankkisektorin epävarmuus johtui osittain juuri keskuspankin koventuneista otteista epämääräisiä pankkeja kohtaan.

Keskuspankki on ilmoittanut vaativansa uusilta pankeilta vuoden 2007 alussa 5 miljoonan euron edestä omaa pääomaa. Tämä minimipääomavaatimus astuu voimaan kaikkien pankkien osalta vuonna 2010. Jos keskuspankin vaatimus toteutetaan, se vähentäisi oleellisesti pankkien määrää, koska tällä hetkellä ainoastaan 350 pankkia täyttää 5 miljoonan euron vaatimuksen omalle pääomalle.

Lisäksi keskuspankki on päättänyt laajentaa talletussuojan koskemaan myös muita kuin valtion pankkeja. Lainsäädäntöä ruvettiin valmistelemaan viime syksynä ja pankit saivat elokuuhun asti hakea talletussuojan pariin². 1140 pankkia haki talletussuojaa ja keskuspankki on syksyn mittaan viikoittain julkaissut parikymmentä uutta pankkia, jotka pää-

² Viime kesän luottamuspuolan johdosta duuma joutui hyväksymään pikakäsittelyllä väliaikaisen talletussuojan tilanteen rauhoittamiseksi. Talletussuoja tuli heti voimaan ja on voimassa kunnes nyt valmistelussa oleva talletussuojalaki astuu voimaan.

sevät talletussuojan piiriin. Keskuspankin tavoitteena on se, että uusi talletussuojalaki turvaisi yksityishenkilöitten talletukset 100 000 ruplaan (noin 2800 euroon) asti ja että laki tulisi voimaan tammikuussa 2006. Sama talletussuoja koskisi myös valtion omistamia pankkeja, mm. Sberbankia. Talletustakausuudistus parantaisi huomattavasti muiden pankkien mahdollisuuksia kilpailla talletuksista Sberbankin kanssa. Kesän epävakaus pankkisektorilla on kuitenkin hidastanut uudistusprosessia, ja keskuspankki on ollut talletussuojan pariin pääsevien pankkien ilmoittamisessa hieman aikaisemmin ilmoittamastaan aikataulustaan jäljessä.

Pankkivalvontaa on myös pyritty parantamaan. Talletustakuun piirin hakeutuminen on antanut keskuspankille mahdollisuuden käydä tarkasti läpi kaikki talletustakuun hakeneet pankit. Lisäksi keskuspankki on pyrkinyt parantamaan valvontaa vaatimalla kaikkien pankkien siirtyvän yhtenäiseen kirjanpito- ja raportointijärjestelmään. Siksi keskuspankki vaatiikin pankkien esittämään keskuspankille venäläiseen kirjanpitojärjestelmään perustuvan mutta kansainvälisen kirjanpitoon muunnettu tilinpäätös vuodelta 2004. Lisäksi keskuspankki edellyttää IAS kirjanpitojärjestelmään siirtymistä vuoden 2005 alussa. Kirjanpito-uudistukset helpottanevat huomattavasti pankkien seurantaa ja valvontaa.

Kuten todettu Venäjän keskuspankki toimii perinteisenä keskuspankkina, pankkivalvontaviranomaisena ja omistaa maan suurimman pankin, Sberbankin. Keskuspankin intressiriita on ilmeinen ja kansainväliset rahoitusjärjestöt ovatkin kiinnittäneet huomionsa keskuspankin tehtäväkentän kaventamiseen. Näihin huoliin ei kuitenkaan uusi pankkilainsäädäntö vastaa eikä keskuspankki ole ollut kiinnostunut luopumaan Sberbankin omistuksesta.

5 Viime kesän epävarmuus pankkisektorilla

Viime kesän epävarmuus pankkisektorilla lähti liikkeelle juuri keskuspankin aiempaa kovimmista toimista epämääräisiä pankkeja kohtaan. Tilanne alkoi kun keskuspankki ilmoitti peruvansa pienen Sodbusinessbankin toimiluvan rahanpesuepäilyjen takia. Myös joiltakin muilta pieniltä pankeilta peruttiin toimiluvat kesän aikana erilaisista syistä (katso kuva 8). Keskuspankki selvästi kovensi otteitaan pankkivalvojana. Aiemmin samantapaiset pienet rikkeet eivät olleet johtaneet toimiluvan perumiseen.

Tapahtumat saivat aikaan huhuja muista mahdollisista pankkilupien peruutuksista ja pankkitalletusten vähenemisestä. Lehdistöissä kiersi huhu keskuspankin ns. mustasta listasta, mikä sisältäisi 10 suljettavan pankit nimet. Keskuspankin mukaan ns. mustaa listaa ei ole koskaan ollut.

Lehtien kirjoitukset ja huhut saivat aikaan talletuspaon eräistä yksityisistä pankeista. Huhujen uhreiksi joutuivat mm. Venäjän 22. suurin Gutabank ja neljänneksi suurin – eli suurin yksityisesti omistettu – Alfa Bank. Suurin osa talletuspaosta kohdistui juuri näihin kahteen pankkiin, minkä johdosta Gutabank joutui likviditeettikriisiin. Lopulta valtion omistama Vneshtorgbank osti Gutabankin keskuspankkilainan turvin. Alfa Bank pystyi vastaamaan kaikkiin vaateisiin, koska sen omistajat lisäsivät pankin pääomaa ja rajoittivat hieman ennenaikaisia talletusten nostoja. Alfa Bank menetti kuitenkin huomattavan osan talletuksistaan. Tallettajat nostivat pankin tileiltä yksin heinäkuun aikana yli puoli miljardia dollaria. Myöhemmin Alfa Bankin tila vakaantui, mutta talletusten taso on vielä huomattavasti matalammalla tasolla kun ennen luottamusputa³.

³ Tilanteen rahoitettua Alfa Bank onkin haastanut oikeuteen Kommersant-lehden väärrien huhujen levittämisestä pankin tilasta. Lokakuussa Kommersant määrättiin maksamaan Alfa Bankille 11 miljoonan dollarin korvaukset väärrien huhujen levittämisestä. Korvaus on Venäjän lehdistön suurin koskaan maksama korvaus.

Taulukko 3. Keskuspankin touko–kesäkuun 2004 aikana peruuttamat toimitukset

Sodbusinessbank Toimilupa peruttiin rahanpesusäännösten rikkomisen takia
Novocherkassk City Bank Toimilupa peruttiin rahanpesusäännösten rikkomisen takia.
Credittrast Toimilupa peruttiin kirjanpitovirheistä johtuen.
Commercial Bank Of Savings (CBS) Promeximbank, Moszhilstroibank & Rikom Toimiluvat peruttiin raportointivirheiden takia.
Bank Dialog–Optim Toimilupa peruttiin raportointien väärentämisen takia.
Bank Paveletsky Toimilupa peruttiin lainanoottirikkeiden takia

Lähde: BOFIT

Heinäkuinen epävakaus keskittyi siis vain muutamaankin pankkiin, joista useimmat olivat varsin pieniä ja koko talouden kannalta kohtuullisen merkityksettömiä. Kun markkinoita kuitenkin leimasi helposti pintaan noussut epäluottamus koko pankkisektoria kohtaan, keskuspankki joutui vastaamaan yleisemmällä keinoilla. Vaikka ainoa pankki, joka lopulta joutui likviditeettikriisiin, oli Gutabank, keskuspankki pyrki määrätietoisesti helpottamaan tilannetta. Heinäkuussa keskuspankki alensi pankkien varantovaatimuksia pankkisektorin tilanteen rauhoittamiseksi 7 prosentista 3,5 prosenttiin. Lisäksi keskuspankki ilmoitti valmiudestaan soveltaa pankkikohtaisia varantovaatimuksia pankkien tarpeen mukaan. Pian varantovaatimuksen laskemisen jälkeen duuma hyväksyi pikakäsittelyllä erityislain jonka mukaan keskuspankki takaa jokaisen yksityishenkilön talletukset täysimääräisesti 100 000 ruplaan asti kaikissa vuoden 2004 alusta konkurssipäätöksen saaneissa pankeissa. Tämä talletustakuulaki on voimassa vuoden 2005 loppuun, eli siihen asti kunnes uusi talletuslakijärjestelmä odotetaan astuvan voimaan. Keskuspankin ja duuman toimet selvästikin rauhoittivat tilanteen.

Kesän epävarmuuden rauhoituttua likviditeettikriisin syistä ja seurauksista on keskusteltu paljon. Kriisi johtui osittain keskuspankin päättäväisistä toimituksista epämääräisiä pankkeja kohtaan. Tässä suhteessa kriisi oli tervetullut, ja osoitti, että keskuspankilla on tarvittava päättäväisyys sulkea epäterveet pankit. Toisaalta tilanteen epävakaus oli ilmeinen. Yhä uusien pankkien ongelmista alkoi levitä huhuja, joista suuri osa oli perättömiä. Osan huhuista olettavasti levittivät kilpailevat pankit, jotka näkivät mahdollisuuden leimata kilpailijoitaan. Lisäksi lehdistö syyllistyi huhujen levittämiseen. Tämä johti lievään paniikkiin tallettajien keskuudessa ja talletuspakoon yksityisistä pankeista. Tilanne rauhoittui kuitenkin nopeasti keskuspankin päättäväisten toimien takia, mutta eri arvioiden mukaan yksityiset pankit menettivät yhteensä noin 50 miljardin ruplan (1,4 mrd. euron) edestä talletuksia kesän aikana. Lisäksi usko venäläisiin yksityispankkeihin toistaiseksi heikkeni. Epävarmuuden suurimpia voittajia olivat valtion omistamat pankit ja erityisesti Sberbank, jonka talletuskanta nousi hieman loppukesänä.

Taulukko 4. Pankkien talletuskannan muutokset kesä–elokuussa 2004

	Talletuskannan kuukausimuutos, milj. ruplaa			Osuus pankeista, joiden talletuskanta väheni, %		
	Kesäkuu	Heinäkuu	Elokuu	Kesäkuu	Heinäkuu	Elokuu
Valtion pankit*	22 335	12 009	15 606	0,0	0,0	0,0
Ulkomaalaiset pankit**	897	2 485	1 202	25,0	50,0	12,5
Gutabank	-1 105	-2 520	-183	100,0	100,0	100,0
Pankit Moskovassa***	-2 484	-14 340	3 556	51,7	65,0	47,5
Moskovan 10 suurinta pankkia	-563	-6 151	3 041	40,0	90,0	30,0
Moskovan muut pankit	-1 921	-8 190	515	52,2	63,9	48,3
Alueelliset pankit***	4 537	-5 564	-27	33,1	62,0	52,1
10 suurinta alueellista pankkia	1 919	-1 019	-382	20,0	50,0	60,0
Muut alueelliset pankit	2 618	-4 545	355	33,4	62,2	51,9
699 suurinta pankkia	24 181	-7 930	20 153	39,3	62,7	49,9

* Sberbank, Vneshtorgbank & Rosselkhozbank

** kahdeksan suurinta ulkomaalaisomisteista pankkia

*** 240 Moskovalaista pankkia

**** 447 alueellista pankkia

Lähde: Interfax Banking & Finance 43/2004

Kuten kuvassa 9 näkyy niin yksityisten pankkien talletuskanta pieneni loppukesällä ja pankkien ongelmat keskittyivät enimmäkseen Moskovaan. Erityisesti Moskovan suuret pankit kärsivät ja niiden talletukset vähenivät nopeasti. Moskovan ulkopuolella talletuspako oli lievempi. Ulkomaalaiset pankit pääsivät helpommalla ja kokivat vain lievän talletuspakon. Ainostaan valtion pankit eivät kokeneet ollenkaan talletuspakoa.

Tapahtumat heikensivät pankkijärjestelmän luottamusta Venäjällä. Lisäksi tapahtumat näyttivät toteen pankkien välisen huonon kilpailuilmapiirin. Harvassa maassa pankit levittäisivät niin törkeästi huhuja kilpailevien pankkien tilasta. Väärien huhujen levittäminen osui kuitenkin lopulta omaan nilkkaan, kun koko pankkisektorin luottamus laski.

On mahdollista, että kesän tapahtumat heijastuivat myös muuhun talouteen, mm. rakentamiseen, mikä on kesän tilanteen jälkeen hidastunut. Vaikka Venäjällä pankkisektori on pieni, osa rakentamisesta tehdään lainarahalla ja lainamahdollisuuksien kiristyminen heijastuu myös rakennussektorille. Tähän saakka neliöhinnat ovat jatkuvasti nousseet, mutta kesällä hintojen nousu Moskovassa ja Pietarissa hidastui huomattavasti.

Joukkotiedotusvälineissä kesän epävarmuutta kutsuttiin useaan otteeseen pankkikriisiksi. Nähdyn talletuspakon kutsuminen pankkikriisiksi kuitenkin liioittelee talletuspakon vaikutuksia. Talletuspakon vaikutus kokonaistalouteen pysyi pienenä eikä laajoja pankkien konkurssreja nähty. Keskuspankin kovista toimista huolimatta – tai ehkä pikemmin juuri niiden vuoksi – kesän tilanne ei täyttänyt pankkikriisin tunnusmerkkejä. Nyt tiedossa pitäisi olla, että Venäjän keskuspankki pystyy tarpeen vaatiessa toimimaan päättäväisesti sektorin tervehdyttämiseksi.

6 Yhteenveto

Venäjän pankkisektorissa on potentiaalia ja se kasvaa nopeasti. Talouden kasvaessa myös toimivan pankkisektorin tarpeet lisääntyvät. Kulutus lisääntyy ja talous kehittyy. Ihmiset tarvitsevat enemmän luotettavia pankkipalveluita, minkä pankit ovat tiedostaneet ja Venäjällä alkaa vähitellen toimia lainamarkkinat myös kotitalouksille. Tämän ovat mm. ulkomaalaiset pankit huomanneet ja nämä pyrkivät aktiivisesti Venäjälle.

Viranomaiset ovat määrätietoisesti pyrkineet parantamaan pankkilainsäädäntöä ja vähentämään pankkien määrää, mistä viimeaikaiset uudistukset kertovat. Pankkivalvonnan kiristyminen rajoittaa epämääräisten pankkien toimintaa ja parantaa koko sektorin luottamusta. Erityisesti tallattusuojan ulottaminen kaikille pankeille on huomattava uudistus ja lisää yksityisten pankkien mahdollisuuksia houkutella kotitalouksien talletuksia. Uudistuksista huolimatta Venäjän pankkitoiminta on edelleen kehittymätön ja herkkä huhuille. Näistä viime kesän epäluottamus pankkisektorilla muistuttaa.

Kesän epävarmuus ei ollut pankkikriisi, ainoastaan lievä talletuspako. Tapahtumat kuitenkin todistivat, että Venäjän keskuspankki pystyy tarpeen vaatiessa toimimaan päättäväisesti. Lisäksi se muistuttaa pankkisektorin uudistusten tarpeesta. Esimerkiksi, 5 milj. euron minimivaatimus omalle pääomalle, puhdistaa ja konsolidoi sektoria sekä helpottaa valvontaa. Lisäksi Sberbankin dominoiva asema pankkisektorilla ei ole hyväksi. Toisaalta kesän epävarmuus koetteli juuri eniten yksityisiä pankeja, vahvisti Sberbankin asemaa, ja näin ollen hidasti pankkisektorin uudistusta.

Peruskysymys onkin paljolti luottamuksesta. Suurin osa kotitalouksista ei edelleenkään luota pankeihin. Näin arvioitu ns. patjapankki on huomattavasti suurempi kuin pankkien yhteenlasketut talletukset. Jos nämä varat vapautuisivat talletuksiksi pankkisektorin käyttöön, varat välittyisivät investoinneiksi ja lisäsivät näin ollen taloudellista kasvua. Venäjän pankkisektori ei vielä täytä pankkisektorin perusedellytystä toimivassa markkinataloudessa, eli säästöjen tehokasta ohjaamista investointeihin.

Epäluottamuksen poistamiseen ei ainoastaan pankkilainsäädäntö riitä. Myös makrotalouden on oltava vakaa. Venäjän markkinatalous on edelleen nuori eikä se toimi niin kuin länsimaalaisessa mielessä ymmärrämme markkinatalouden säännöt. Lainsäädäntö on edelleen valikoiva ja politiikan sotkeutuminen yritystoimintaan on tavallista. Tämän mm. Jukosin tapahtumat ovat jälleen kerran näyttäneet toteen. Venäjän pankkisektorin uudistuminen liittyy hyvin läheisesti koko talouden toimintaympäristön uudistamiseen ja vakauttamiseen. Yksin lainsäädännöllä ja pankkivalvonnan parantamisella – vaikkakin nämä ovat hyvin tärkeitä uudistuksia – Venäjän pankkisektori ei tule uudistumaan. Myös koko talouden toimintaympäristön on vakaannuttava.

Lähteet

- BOFIT (2004), BOFIT Russia Review, no 9, 10/2004, Bank of Finland
- BOFIT (2004), BOFIT Weekly, no 30 & 49/2003 ja 4, 5, 8, 28, 29, 32 & 37 /2004, Bank of Finland
- Expert (2004), 200 krupneishih bankov Rossij po velitshine aktivov, Expert 35/2004
- Faulconbridge, Guy (2004), 70% of Russians Don't bank, The Moscow Times 28.7.2004
- Interfax (2004), Russian Banking System Gradually Overcoming Summer Crisis, Interfax Banking & Finance nr 43 & 45, 2004
- Komulainen, Tuomas & Korhonen, Vesa (2004), Venäjän pankkisektori –pieni mutta kehittyvä, Rahoitusmarkkinaraportti 3/2004, Suomen Pankki
- Mellow, Craig (2004), Rebuilding Confidence – Russia's banking panic eases, but reform remains elusive, Institutional Investor, September 2004, p 117–122
- Sutela, Pekka (2004), The alleged Russian Banking Crisis of 2004, presentation 18.10.2004
- S&P (2004), Russia Must Preserve With Banking Reform Despite Shaky Start, Russian Banking Survey, Standard & Poor's
- Talvitie, Jyrki (2004), Russian Banking Sector – Main Events in 2004, presentation 18.10.2004
- The Banker (2004), Taking the lead – special supplement Russia, The Banker October 2004, p 121–122
- Vedmosti (2004), Konets privilegijam, 1.10.2004
- Westin, Peter (2004), Russian banks, oligarchs, and capital markets, presentation 18.10.2004

- 2001 *No 1* Magnus Feldmann - Razeen Sally: From the Soviet Union to the European Union: the political economy of Estonian trade policy reforms, 1991-2000
No 2 Tuuli Koivu - Iikka Korhonen: Talouskasvu ripeää Baltiassa vuonna 2000
No 3 Jouko Rautava: Suomen Venäjän-kauppa 2000 - Epävakaa toimintaympäristö rajoittaa kauppaa
No 4 Iikka Korhonen: EU-kandidaatit ja rahaliitto
No 5 Pekka Sutela: Venäjän talouden kasvunäkymät
No 6 János Gács, Iikka Korhonen and Mare Randveer: The Impact of EMU's Third Stage on Estonian Economic Development, 1999-2000
No 7 Jouko Rautava: Venäjän reformistrategia: rakenneuudistukset vs. liberalisointi
No 8 Tuuli Koivu: Current issues in pension reform in the Baltics
No 9 Jaana Rantama: Baltian pankkijärjestelmät
No 10 Pekka Sutela: Venäjän talouspolitiikka ja talouden näköalat lokakuussa 2001
No 11 Pekka Sutela: Finnish relations with Russia 1991-2001: Better than ever?
No 12 Tarja Kauppila: Puolan talouskasvu hidastuu
No 13 Katja-Leea Klemola: Siirtymätalouksien tutkimuslaitoksen lukijatutkimus
No 14 Katja-Leea Klemola: Survey of readers of BOFIT publications, spring-summer 2001
No 15 Michael Funke: Determining the taxation and investment impacts of Estonia's 2000 income tax reform
No 16 Merja Tekoniemi: Venäjän maatalouden kehitys ja uudistaminen 1990-luvulla
No 17 Jian-Guang Shen: China's Exchange Rate System after WTO Accession: Some Considerations
- 2002 *No 1* Juhani Laurila: Determinants of transit transports between the European Union and Russia
No 2 Tarja Kauppila: Polish Economic Review 1/2002
No 3 Tuomas Komulainen: Elokuun 1998 talouskriisi
No 4 Laura Solanko - Merja Tekoniemi: Fiskaalifederalismi Venäjällä
No 5 Jian-Guang Shen: China's Macroeconomic Development in 2001
No 6 Tuuli Koivu: Vuosi 2001 Baltiassa
No 7 BOFIT: Näkökulmia Venäjän talouteen - BOFIT-seminaari 13.5.2002
No 8 Pekka Sutela: Combining the incompatibles: fixed exchange rate, liberalisation and financial development in Estonia
No 9 Tarja Kauppila: Polish Economic Review 2/2002
No 10 Iikka Korhonen: Selected Aspects of Monetary Integration
No 11 Tuuli Koivu: Banking and Finance in the Baltic Countries
No 12 Filippo Ippolito: The Banking Sector Rescue in Russia
No 13 Antje Hildebrandt: What is Special about Enlarging the European Union towards the East? A Comparison with the Southern Enlargement
- 2003 *No 1* Marco Fantini: An evaluation of draft legislation on Russian deposit insurance
No 2 Jian-Guang Shen: China's Economic Development in 2002
No 3 Komulainen, Korhonen I, Korhonen V, Rautava, Sutela: Russia: Growth prospects and policy debates
No 4 Tuomas Komulainen: Polish Economic Review 1/2003
No 5 Abdur Chowdhury: Banking reform in Russia: Winds of change?
No 6 Laura Solanko: Why favor large incumbents? A note on lobbying in transition
No 7 Tuuli Koivu: Suotuisa kehitys jatkuu Baltian maissa vuonna 2002
No 8 BOFIT: Näkökulmia Venäjän talouteen - BOFIT-seminaari 22.5.2003
No 9 Merja Tekoniemi: Venäjän maatalous 2000-luvulla - Venäjästäkö viljanviejä?
No 10 Abdur Chowdhury: WTO accession: What's in it for Russia?
No 11 Tuomas Komulainen: Polish Economic Review 2/2003
- 2004 *No 1* Elena Smirnova: Impact of Cross-listing on Local Stock Returns: Case of Russian ADRs
No 2 Seija Lainela - Pekka Sutela: European Union, Russia, and TACIS
No 3 Seija Lainela: Investoinnit kasvussa Venäjällä
No 4 BOFIT: Venäjän talous Putinin aikana
No 5 Merja Tekoniemi: Venäjän Kaukoidän taloudellinen integraatio
No 6 Tuuli Koivu: The sustainability of Chinese growth
No 7 Tapio Korhonen: Venäjän rahoitusjärjestelmän nykytila ja näkymät
No 8 Tapio Korhonen ja Simon-Erik Ollus: Mikä pääomapako Venäjältä?
No 9 Simon-Erik Ollus: How much oil can Russia produce? - A study in the Russian oil sector
No 10 Tapio Korhonen: Kiinan rahoitusjärjestelmän nykytila ja näkymät
No 11 Simon-Erik Ollus: Miksi kesällä 2004 oli luottamusputaus? – Katsaus Venäjän pankkisektorin rakenteeseen ja nykytilaan